

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**«Особливості розвитку інтонації у дітей дошкільного віку з моторною
формою алалії»**

Виконала здобувачка групи SoL1-M22
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Марія ДУМІТРЮК

Керівник:
Алла СІМКО, кандидат психологічних
наук, доцент

Рецензент:
Олександр ГУДИМА, кандидат
психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної
психології

Кам'янець-Подільський – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНТОНАЦІЇ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОТОРНОЮ ФОРМОЮ АЛАЛІЇ	10
1.1. Розвиток інтонації в онтогенезі	10
1.2. Особливості розвитку мови та інтонації у дітей з моторною формою алалії	20
Висновки до 1 розділу.....	29
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ІНТОНАЦІЇ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОТОРНОЮ ФОРМОЮ АЛАЛІЇ	31
2.1. Мета, завдання та організація дослідження інтонації у дітей старшого дошкільного віку з моторною формою алалії	31
2.2. Методика дослідження інтонації у дітей старшого дошкільного віку з моторною формою алалії.....	33
2.3. Аналіз результатів констатуючого експерименту	51
Висновки до 2 розділу	68
РОЗДІЛ 3. ЛОГОПЕДИЧНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ІНТОНАЦІЇ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОТОРНОЮ ФОРМОЮ АЛАЛІЇ	70
3.1. Зміст логопедичної роботи з розвитку інтонації у дітей старшого дошкільного віку з моторною формою алалії	70
3.2. Зміст етапу інтеграції інтонаційних компонентів передачі сенсу висловлювання за допомогою інтонації	77
Висновки до 3 розділу	89
ВИСНОВКИ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92

ВСТУП

Актуальність дослідження. Спілкування є одним із найважливіших інструментів соціалізації людини та факторів психічного розвитку дитини. Будучи важливим аспектом комунікації, інтонація дозволяє розмежовувати висловлювання між собою, виділяти головне в їх структурі, висловлювати власне ставлення до інформації або співрозмовника, а також створювати смислові контрасти у висловлюваннях з однаковим лексико-граматичним складом. Розвиток інтонації надає позитивний вплив на організацію комунікативної діяльності та соціально-перцептивну сторону спілкування, на потребу у мовленнєвій взаємодії та досягненні його ефективності, а також на стан письма майбутнього школяра.

Аналіз теоретичної та науково-методичної літератури свідчить про те, що алалія є однією із стійких форм патології мовної діяльності та характеризується складним комплексом мовних та немовних розладів, які негативно впливають не тільки на вербальну комунікацію, але й до певної міри на стан пізнавальної діяльності дітей з алалією. Дослідження усного мовлення дошкільників з експресивною алалією відображають в основному особливості вживання лексичних та граматичних (морфологічних, синтаксичних) засобів мови, зв'язного мовлення, стан звуковимови, складової структури слова (Г. Бабіна, М. Виноградова, В. Воробйова, Н. Гаврилова, В. Ковшиков, Р. Левіна, А. Маркова, О. Мілевська, В. Орфінська, Н. Сафонкіна, Є. Соботович, О. Ткач, Н. Трауготт, С. Шаховська, М. Шеремет).

Відомості про стан інтонації у дітей з експресивною алалією нечисленні та недостатньо систематизовані, але в той же час у роботах Л. Білякова, В. Ковшикова, О. Мастюкової, І. Романчук, Н. Трауготт, М. Хватцева, С. Шаховської, М. Шеремет зазначається, що з цієї категорії дітей має місце порушення інтонаційної виразності різного ступеня вираженості і спостерігаються проблеми передачі в експресивній мовленні мелодики, темпу, ритму, логічного наголосу. Отже, вирішення проблеми розвитку

інтонації у дошкільників з експресивною алалією обумовлено, передусім, роллю, яку вона відіграє у процесі комунікації як один із найважливіших чинників соціалізації людини, а докладне вивчення стану інтонації цих дітей дозволить цілеспрямовано здійснювати логопедичну роботу в цьому напрямі.

Таким чином, значимість інтонації для процесу комунікації, недостатня вивченість її стану у дошкільників з експресивною алалією, а також нерозробленість змісту логопедичної роботи визначили актуальність дослідження.

Аналіз теоретичної та науково-методичної літератури з проблеми дослідження дозволив виявити протиріччя між:

- значимістю інтонації для розгортання комунікації та її недостатньою вивченістю у дітей із експресивною алалією;
- необхідністю розвитку інтонації для становлення комунікативної функції мови у дітей з експресивною алалією та не розробленістю відповідних логопедичних методик.

Актуальність дослідження та виявлені протиріччя дозволили визначити проблему дослідження: «Особливості розвитку інтонації у дітей дошкільного віку з моторною формою алалії».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерське дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти».

Мета дослідження – вивчити особливості стану інтонації у дітей старшого дошкільного віку з моторною формою алалії.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

1. Провести аналіз теоретичних та методологічних досліджень у галузі

лінгвістики, логопедії, психології, нейропсихології з проблеми розвитку інтонації у дошкільників з експресивною алалією та з нормальним мовним розвитком

2. Розробити зміст діагностичної методики, спрямованої на дослідження сприйняття та відтворення модуляцій висоти та сили голосу, емоційного характеру тону голосу (тембру), темпу, ритму, логічного наголосу, інтонаційних конструкцій, а також відтворення паузування.

3. Дослідити стан інтонації у дітей старшого дошкільного віку з нормальним мовним розвитком і з моторною формою алалії та виділити її особливості у представлених категоріях дітей.

4. Теоретично обґрунтувати та розробити методику поетапного розвитку інтонації у дітей старшого дошкільного віку з моторною формою алалії.

5. Апробувати в ході експериментального навчання методику розвитку інтонації у дітей старшого дошкільного віку з моторною формою алалії.

Об'єкт дослідження – інтонація у дітей дошкільного віку з нормальним мовним розвитком та з моторною формою алалії.

Предмет дослідження – стан інтонації дітей старшого дошкільного віку з моторною формою алалії та процес її формування у ході логопедичної роботи.

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовувались методи теоретичного та емпіричного дослідження:

- *теоретичні:* аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми, метод моделювання та ін.;
- *емпіричні:* експеримент (констатуючий, формуючий, контрольний); педагогічне спостереження; бесіда (з освітянами, батьками); аналіз медичної та психолого-педагогічної документації; логопедичне обстеження мовного розвитку;
- *математичні:* кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

База дослідження:

Дослідження проводилось протягом 2022-2023 н.р. у закладі дошкільної

освіти (дитячий садок) компенсуючого типу для дітей з особливими освітніми потребами № 37 «Мовознайко» Чернівецької міської ради та Закладі дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №41 «Пізнайко».

Гіпотеза дослідження. Виділення особливостей сприйняття та передачі в експресивному мовленні якісних характеристик просодичного боку мови дозволить виявити стан інтонації у дошкільників з експресивною алалією. Поетапне проведення логопедичної роботи, яка спочатку спрямована на формування компонентів інтонації, а згодом дозволяє їх інтегрувати в інтонаційних конструкціях, матиме позитивний вплив на розвиток інтонації у дошкільників з моторною формою алалії.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали наукові положення про первинні та вторинні порушення у структурі мовного дефекту, про актуальну та найближчу зони розвитку дитини (Л. Виготський); про механізми мови (М. Жінкін); про поетапне формування розумових дій (П. Гальперін); про симптоматику та структуру мовного дефекту у дітей з експресивною алалією (В. Воробйова, К. Зелінська-Любченко, В. Ковшиков, А. Корнєв, Р. Левіна, Є. Соботович, С. Шаховська, М. Шеремет); про закономірності розвитку інтонації в онтогенезі (положення Н. Лепської, О. Яровенка про послідовність формування інтонаційних конструкцій у мові дошкільників; Н. Вахтіної, М. Гордіної про нерівномірне засвоєння дітьми компонентів інтонації; Р. Тонкова-Ямпільська, Т. Чертюк про більш ранній розвиток сприйняття інтонації (у порівнянні з її відтворенням); про інтонацію як явище мови (В. Артемов, Т. Миколаєва), а також про структурні компонентах, що входять в інтонацію (Є. Бризгунова, Н. Гаврилова, С. Гадуйчук, І. Торсуєва); наукові погляди про вивчення інтонації (Є. Архіпова, Л. Забродіна, В. Насонова, Є. Шевцова) та її формування у дітей з мовними порушеннями (Є. Артемова, Л. Копачівська, Л. Лопатіна, Л. Позднякова).

Наукова новизна дослідження полягає в наступному:

- науково обґрунтовано та розроблено діагностичну методику, орієнтовану на дослідження інтонації у дітей старшого дошкільного віку, що

включає завдання невербального та вербального характеру, спрямовані на вивчення сприйняття та відтворення наступних показників: модуляції висоти та сили голосу, емоційного характеру тону голосу (тембру), , логічного наголосу та інтонаційних конструкцій, а також відтворення паузування;

- отримано нові дані, що відображають особливості інтонації у дітей старшого дошкільного віку з моторною формою алалії, що свідчать про труднощі сприйняття та відтворення тонових, динамічних змін та емоційного характеру тону голосу, про порушення довільного управління темпом мови, наявність невиправданих смисловим та емоційним змістом пауз, про помилки та відтворення ритмічних структур, логічного наголосу, а також інтонаційних конструкцій;

- розроблено методику поетапної логопедичної роботи з розвитку інтонації у дітей з моторною формою алалії, яка спочатку спрямована на становлення компонентів інтонації, а потім на їх інтеграцію в різних типах інтонаційних конструкцій, що здійснюється з використанням диференційованих методичних прийомів, що дозволяє дітям з алалією використовувати інтонацію мовного спілкування.

Теоретична значущість дослідження:

- теоретично обґрунтовано методику дослідження інтонації, що дозволяє виявити особливості її стану у дітей старшого дошкільного віку з моторною формою алалії;

- виділено такі показники інтонації, що дозволяють вивчити характер її сприйняття та відтворення: модуляції висоти та сили голосу, емоційний характер тону голосу (тембр), темп, ритм, паузування, логічний наголос та інтонаційні конструкції;

- виділено та змістовно представлено рівні розвитку інтонаційних можливостей у досліджуваної категорії дітей: оптимальний, недостатній та незадовільний;

- отримані дані про стан інтонації у дошкільників з моторною формою алалії, що розширюють та доповнюють теоретичні уявлення про структуру

мовного дефекту цих дітей:

1) порушення сприйняття та відтворення модуляцій висоти та сили голосу, ритмічних структур, а також довільного управління темпом мовлення;

2) несформованість емоційного вираження інтонації за допомогою тону голосу;

3) проблеми виділення логічного наголосу, відображення ритмічних показників висловлювання (паузування) та реалізації інтонаційних конструкцій;

- теоретично обґрунтовано етапи логопедичної роботи з розвитку інтонації у дітей старшого дошкільного віку з моторною формою алалії:

1) послідовне формування компонентів інтонації: сприйняття та відтворення модуляцій висоти та сили голосу, емоційного характеру тону голосу (тембру), темпу, ритму та логічного наголосу;

2) формування уявлень про запитальну, оповідальну та оклику інтонації;

3) використання дітьми інтонаційних конструкцій у спеціально створених та природних умовах спілкування з дорослими та однолітками.

Практична значущість дослідження:

- розроблені методики, спрямовані на обстеження інтонації, а також на її розвиток у дітей старшого дошкільного віку з моторною формою алалії, використовуються логопедами-практиками дошкільних навчальних закладів, а також її подальшого розвитку у дітей старшого дошкільного віку з моторною формою алалії.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися та отримали схвалення на *IX Міжнародної науково-практичної конференції* «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора Шинкарюка А.І., 26 жовтня 2023 р., м. Кам'янець-Подільський, Україна; *IX Міжнародної науково-практичної конференції* «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» 17 листопада 2023 р., м. Кам'янець-Подільський, Україна

Публікації. Основні результати дослідження висвітленні у тезах:

1. А.В. Сімко, М.В. Думітрук Особливості розвитку мови та інтонації у дітей з експресивною алалією. Актуальні проблеми експериментальної психології : досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.) : Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. С. 77–80.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи складає 97 сторінок.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети, гіпотезою, завданнями дослідження було зроблено такі висновки:

1. Аналіз даних літератури свідчить про малу розробленість проблеми інтонаційної виразності дітей з моторною формою алалії та важливості наукового обґрунтування та методів розвитку інтонації у даній категорії дітей.

2. Розроблена діагностична методика вивчення сприйняття та відтворення показників інтонації дозволяє отримувати статистично достовірні дані, що характеризують розвиток інтонаційної сторони мовлення у дітей із нормальним мовним розвитком та з моторною формою алалії.

3. Вивчення стану інтонації у дітей старшого дошкільного віку з моторною формою алалії виявило труднощі сприйняття та відтворення тонових та динамічних змін, емоційного характеру тону голосу, порушення довільного управління темпом мови, наявність не виправданих смисловим та емоційним змістом пауз, помилки сприйняття та відтворення, а також інтонаційних конструкцій.

4. Аналіз результатів проведеного дослідження дозволив виявити три рівні розвитку інтонації у дошкільників з нормальним та порушеним мовним розвитком (з моторною формою алалії): оптимальний, недостатній та незадовільний.

5. Результати проведеного дослідження з вивчення інтонаційного боку мови у дітей з моторною формою алалії свідчили про необхідність послідовного розвитку та закріплення на початковому етапі роботи кожного з компонентів інтонації, які на наступних етапах поступово інтегруються в інтоновану мову при виголошенні слів, фраз, тексту. Після практичного засвоєння показників інтонації та їх інтеграції в інтонаційних конструкціях здійснюється формування уявлень про типи інтонації та їх використання у мовленні.

6. Ефективність розвитку інтонації дошкільників з моторною формою алалії досягається за допомогою реалізації розробленої методики поетапної

логопедичної роботи, що передбачає використання різноманітних методів та методичних прийомів, що реалізуються в розроблених іграх та вправах.

Проведене дослідження свідчить про те, що цілі та завдання реалізовані, гіпотеза дослідження підтверджена експериментальним шляхом.

Перспективи подальшого дослідження вбачаються в тому, що система і структура занять з розвитку інтонації у дітей старшого дошкільного віку з мовними порушеннями, в тому числі і з моторною формою алалії, вимагає подальшої роботи і може стати предметом спеціальних досліджень, в результаті яких розвиток інтонації буде включено в програму спеціалізованих дитячих садків і виявиться на одному рівні з корекцією порушень звуковимови, лексико-граматичного оформлення висловлювання та зв'язного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арушанова А.Г. Развитие коммуникативных способностей дошкольника. Харьков : ТЦ «Сфера», 2009. 80 с.
2. Арушанова А.Г. Речь и речевое общение детей: Книга для воспитателей детского сада. Харьков : Мозаика Синтез, 2007. 272 с.
3. Артемов В.А. Об интонеме и интонационном инварианте. Интонация и звуковой состав: материалы коллоквиума по экспериментальной фонетике и психологии речи. Москва : Изд-во Московского университета, 1965. С. 3–20.
4. Артемова Е.Э. Формирование просодики у дошкольников с речевыми нарушениями: монография. Москва : МГГУ, РИЦ. 2008. 124 с.
5. Архипова Е.Ф. Логопедическая работа с детьми раннего возраста. Москва : АСТ: Астрель, 2006. 222 с.
6. Базовий компонент дошкільної освіти / [авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л. та ін.] ; наук. кер. А.М. Богуш. Київ : Вид-во МОН, 2012. 26 с.
7. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2004. 374 с.
8. Богрова Х.Б. Психологічні особливості розвитку просодичного компонента мовлення дітей дошкільного віку засобами вокалотерапії: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія; Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2017. 24 с.
9. Борова В.Є. Виховання інтонаційної виразності мовлення дітей із недоліками звуковимови /Наука і освіта. 2011. № 4. С. 111–122.
10. Боряк О.В. Корекція просодичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з дизартрією засобами логопедичної ритміки: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка»; НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ : Освіта, 2012. 20 с.

11. Березан О.І. Неврологічні основи логопедії : навчальний посібник для студентів спеціальності 6.010105 «Корекційна освіта». Полтава : Друкарня ППТ Ткалич А.М., 2008. 92 с.
12. Выготский Л.С. Основы дефектологии. Москва : Педагогика, 1983. Т. 5. 369 с.
13. Гаврилова Н.С. Класифікація порушень мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ імені Івана Огієнка. 2012. Вип. 20. С. 293–315.
14. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: Монографія. Кам'янець-Подільський. ТОВ «Друк-Сервіс». 2011. 200 с.
15. Гальперин П.Я. Формирование знаний и умений на основе теории поэтапного усвоения умственных действий. Москва : МГУ, 1968. 134 с.
16. Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1961. 471 с.
17. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. Москва : Наука, 1982. 160 с.
18. Жукова Н.С. Мастюкова Е.М., Филичева Т.Б. Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников. Екатеринбург : ЛИТУР, 2004. 320 с.
19. Зеeman М. Расстройства речи в детском возрасте / пер. с чешского Е.О. Соколовой; Под ред. В.К. Трутнева, С.С. Ляпидевского. Москва : Государственное издательство медицинской литературы, 1962. 300 с.
20. Зелінська-Любченко К.О. Аналіз сучасних досліджень патогенезу алалії. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2017. Вип. 33. С. 22–26.
21. Зелінська-Любченко К.О. Корекційно-логопедична робота з розвитку мовлення в дітей дошкільного віку із моторною алалією. Логопедія. 2017. № 10. С. 8–13.

22. Зелінська-Любченко К.О. Історичний аспект вивчення проблеми локалізації уражень мовленнєвої системи при моторній алалії. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ : 2016. Вип. 31. С. 40–44.

23. Ковшиков В.А. Экспрессивная алалия и методы ее преодоления. Санкт-Петербург : КАРО, 2006. 304 с.

24. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія : навч. посіб.; за ред. М.К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.

25. Корнев А.Н. Основы логопатологии детского возраста: клинические и психологические аспекты. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 380 с.

26. Левина Р.Е. Из опыта изучения неговорящих детей (алаликов). Москва : Изд-во Министерства Просвещения РСФСР, 1951. 120 с.

27. Логопедія : підруч. 3-тє вид., переробл. та доп. / за ред. М.К. Шеремет. Київ : Видав. Дім «Слово», 2014. 672 с.

28. Логопедія: підручник / За ред М.К. Шеремет. Вид. 4-тє, перер. та доповн. Київ : Видавничий дім «Слово», 2017. 856 с.

29. Лурия А.Р. Высшие корковые функции человека и их нарушения при локальных поражениях мозга. 2-е изд., доп. Москва : МГУ, 1969. 504 с.

30. Лурия А.Р. Язык и сознание / Под ред. Е.Д. Хомской. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1979. 320 с.

31. Максименко С. Розвиток психіки в онтогенезі: Моделювання психологічних новоутворень : генетичний аспект. Київ : Форум. 2002. 335 с.

32. Манько Н.В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку : наук.-метод. посіб. Київ : КНТ, 2008. 256 с.

33. Марченко І.С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Вид. 3-є, перер. та доп. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 312 с.

34. Марченко І.С., Засунко І.О. Науково-теоретичні основи проблеми комунікативного розвитку дітей із алалією / Науковий часопис Національного

педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2017. Вип. 33. С. 36–42.

35. Мастюкова Е.М. К вопросу о состоянии внутренней речи школьников с моторной алалией. Недоразвитие и утрата речи. Вопросы теории и практики. Межвузовский сб. научн. тр. / Под ред. Л.И. Беляковой. Москва : МГПИ им В.И. Ленина, 1985. С. 20–27.

36. Мастюкова Е.М. Лечебная педагогика: ранний и дошкольный возраст. Москва : ВЛАДОС, 1997. 303 с.

37. Мастюкова Е.М. Ребенок с отклонениями в развитии: ранняя диагностика и коррекция. Москва : Просвещение, 1992. 95 с.

38. Мілевська О.П. Дослідження категоріальності описової лексики у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *International scientific and practical conference “Innovations and modern technology in the educational system: contribution of Poland and Ukraine”*: Conference Proceedings, May 5-6, 2017. Sandomierz. P. 83–88.

39. Мілевська О.П. Логотренінг як форма роботи зі стимуляції у дітей мовленнєвих механізмів різного рівня /Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 2010. Вип.14. С.51–74.

40. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи. Киев-Одесса : Вища школа, 1986. 160 с.

41. Павлов И.П. Условный рефлекс. Москва : Академия медицинских наук СССР, 1952. 80 с.

42. Парфенова Г.І. Психолого-педагогічні умови формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. Логопедія. 2015. № 6. С. 58–62.

43. Пахомова Н.Г. Нейропсихолінгвістика. Полтава. АСМІ. 2013. 268 с.

44. Піроженко Т.О. Мовлення дитини: психологія мовленнєвих досягнень дитини. Київ : Грайлик, 2005. 112 с.

45. Січкаччук Н.Д. Дослідження рівня сформованості комунікативної компетенції емоційно-оцінної лексики у старших дошкільників з моторною алалією. Логопедія. 2012. № 2. С. 81–84.

46. Січкаччук Н.Д. Загальна характеристика та особливості розвитку емоційно-оцінної лексики у старших дошкільників з моторною алалією. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2016. Вип. 32(2). С. 13–43.

47. Соботович Е.Ф. Нарушения речевого развития у детей и пути их коррекции. Киев : ИЕИО, 2001. 204 с.

48. Соботович Е.Ф. Психолингвистическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования. Київ. ИЗМН. 1997. 44 с.

49. Сорочан Ю.Б. Стан сформованості синтаксичного компонента мовленнєвої компетенції на імпресивному рівні у молодших школярів із моторною алалією. Науковий часопис НПУ 14 імені М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2014. Вип. 27. С. 188–193.

50. Спеціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник / За ред. акад. В.І. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2003. 436 с.

51. Тарасун В.В. Превентивне навчання дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку: монографія. Київ : Правда Ярославичів, 1998. 224 с.

52. Тищенко В.В. Дослідження сенсорної алалії у психолого-педагогічному дискурсі. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2014. Вип. 26. С. 229–233.

53. Тонкова-Ямпольская Р.В., Чертюк Т.Я. Воспитателю о ребенке дошкольного возраста (от рождения до 7 лет). Москва : Просвещение, 1987. 227 с.

54. Ткач О.М. Логопедія: формування семантичних полів слів у дітей з системними порушеннями мовлення : монографія. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. 239 с.
55. Трауготт Н.Н. Как помочь детям, которые плохо говорят. Санкт-Петербург : Гармония, 1994.
56. Трауготт Н.Н. Лингвистический анализ афазии и алалии в работах В. К. Орфинской /Специальное образование. 2019. № 3. С. 12–35.
57. Трауготт Н.Н. О путях нейрофизиологического исследования алалии и афазии. Вопросы патологии речи: сборник статей : ред. кол. Э.А. Бабаян и др. Т. XXXII (81). Харьков : Изд-во украинского научно-исследовательского психоневрологического института, 1959. С. 72–77.
58. Хватцев М.Е. Логопедия: работа с дошкольниками. Москва : АСТ, 2002. 258 с.
59. Шаховская С.Н. Алалии. Расстройства речи у детей и подростков. Москва : 1969. С. 168–171.
60. Шеремет М.К., Боряк О.В. Неврологічні основи логопедії : навч. посіб. Суми : ФОП Цьома С.П., 2016. 252 с.
61. Шеремет М.К., Кондукова С.В. Нейрофізіологічні засади мовленнєвої діяльності у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією Логопедія. 2012. № 2. С. 3–6.
62. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1989. 560 с. (Тр.д.чл. и чл.-кор. АПН СССР).
63. Borden G.J., Harris K.S. Speech Science Primer. Physiology, Acoustics, and Preception of Speech, Ed.2, Williams and Wilkins, Baltimore, MD, 1984. 299 S.
64. Dieling H., Hirschfeld U. Phonetik lehren und lernen. Berlin, Munchen: Langenscheidt, 2004. 199 S.
65. Essen O. Von. Allgemeine und angewandte Phonetik. Akademie Verlag Berlin, 1979. 300 S.